

■ Šikanovanie

■ *Eva Smiková*

■ *Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava*

1. Agresia a agresívne správanie

Detská agresivita je celosvetovým problémom a jej prevencia sa vo vyspelých štátoch stáva predmetom výskumných prác psychológov aj pedagógov. Šikanovanie zaradujeme do kategórie agresívneho správania.

Agresia úzko súvisí na jednej strane s násilím a na druhej strane s donucovaním a mocou. Agresia a agresívne správanie detí môže mať rozmanitú podobu. Nemecký pedagóg M. Winkel (in Határ, C., 2004) stanovil päť perspektív detskej a mládežníckej agresie:

- **Agresia – ako forma hry**, pričom cieľom dieťaťa je len vyskúšať si svoje vlastné sily alebo jednoducho prežiť radosť z víťazstva. Vzniká tu však nebezpečenstvo, že z prostej detskej hry resp. zábavy to môže prerásť až k závažnej forme agresie a agresivite.
- **Agresia – ako obranný mechanizmus**, ktorým sa obeť bráni voči útočníkovi. Nebezpečenstvo môže spočívať aj v tom, že obeť sa bude brániť až tak, že útočníkovi (ktorý vyprovokoval agresiu) vážne ublíži.
- **Agresia ako reakcia frustrovaného jedinca**. Dieťa hľadá náhradu za svoju porážku a potupenie práve na slabších jedincoch. Táto agresia predstavuje určitý komplex menejcennosti agresora.
- **Agresia - ako forma zvedavosti**, ktorou detí chcú zistiť, kde sú ich hranice, čo si môžu dovoliť a čo je zakázané. Nebezpečenstvo spočíva v tom, že táto forma agresie môže vyústiť až k egoistickému presadzovaniu svojej vlastnej moci. V tomto prípade by možno pôsobilo preventívne aj jednoduché vysvetlenie pravidiel školského správania.
- **Agresia - ako nevhodná forma túžby po láske**. Dieťa sa usiluje získať si pozornosť okolia, a to predovšetkým negatívnym správaním a konaním. Nebezpečenstvo spočíva v masochistickom uspokojovaní vlastných potrieb, pričom agresor si toto svoje konanie neuvedomuje.

M. Vágnerová (1999) pojednáva o **šiestich variantoch agresívneho správania** resp. o šiestich **motívoch**, ktoré podmieňujú jej vznik:

- agresívne správanie ako reakcia na neuspokojovanie rôznych potrieb,
- agresívne správanie ako reakcia na ohrozený pocit bezpečia nadmernou sociálnou stimuláciou,
- agresia ako forma sebaobrany,
- agresia, za ktorou sa skrýva potreba pomstiť sa,
- agresia ako určitá forma kompenzácie,
- agresia ako reakcia na obmedzené osobné teritórium.

Najrannejšie **prejavy detskej agresivity** sú pravdepodobne na celom svete rovnaké. Neskôr záleží na tom, či sú deti v agresii priamo povzbudzované, a ak áno, tak kým alebo či je agresia zámerne smerovaná do iných foriem.

Prvé prejavy agresivity a hnevu sa hlásia okolo poldruha až dvoch rokov. Ide len o akési „emocionálne vyprázdnenie“, ktoré sa prejavuje plačom, kopaním a udieraním. Spôsobuje ho nevyzretosť mozgovej kôry.

Agresivita je vo vývoji človeka veľmi dôležitá. Napr. u 2-3 ročných detí pomáha k uvedomovaniu si seba, k sebaopotvrdzovaniu a formovaniu „ja“ človeka.

Kritickým obdobím z hľadiska nárastu negativizmu, hostility a agresivity je **obdobie adolescencie**. Nesmierna mnohorakosť agresívneho správania je pritom daná tým, že kritériom agresivity nie je samotné správanie, ale zámer. Adolescencia je veľmi dynamické obdobie. Dominujú v nej pubertálne - fyziologické zmeny, emocionálne a kognitívne zmeny a nutnosť adaptácie sa na nové sociálne prostredie a roly. Vyvíja sa i tzv. **zvládacie správanie**, ktorým adolescenti zvládajú náročné situácie a pomocou ktorého aj realizujú vývinové úlohy.

O. Matějček (1983) hovorí o detskej agresii ako o nahromadenej energii v detskom organizme, ktorá sa uvoľňuje nesocializovane. Druhým zdrojom je úzkosť dieťaťa, napätie a neistota. Tretí, najzávažnejší zdroj agresívnych prejavov detí, je citová deprivácia.

Jednou z úloh detstva je naučiť sa, kedy a voči komu byť agresívny. Keď je dieťa väčšie, začne si uvedomovať potrebu inhibovať agresiu, i keď nie je nebezpečná, čo znamená skrývanie agresívnych tendencií za určitých okolností.

2. Šikanovanie

K pomerne závažným formám agresie patrí šikanovanie. Slovo šikanovanie pochádza z francúzskeho slova *chicane*, čo znamená zlomyseľné obťažovanie, týranie, prenasledovanie.

Akákolvek definícia šikanovania by mala obsahovať základné znaky, ako sú tieto:

- **Jasný úmysel ublížiť druhému, či už fyzicky alebo psychicky.** Napr.: *bitie, strkanie, krádeže peňazí a vecí, schovávanie a ničenie vecí, ale aj posmievanie, nadávanie a vylúčenie zo spoločnosti ostatných.*
- **Útočníkom môže byť jedno dieťa alebo skupina detí** (asymetrická agresia).
- **Incidenty sú opakované.** Jednorazová akcia sa väčšinou za šikanovanie nepovažuje.
- **Nepomer síl medzi útočníkom a obeťou.**

2.1 Agresor a obeť

Účastníkmi šikanovania sú agresor a jeho obeť. M. Elliott uvádza dva typy **agresorov**:

- 1) **príležitostný agresor** – tieto deti potrebujú jasné a pevné pravidlá a mali by poznať dôsledky svojich činov.
- 2) **chronický agresor** – u týchto detí je veľmi ťažké zmeniť ich správanie. Bez intenzívnej pomoci sa budú pravdepodobne dopúšťať trestnej činnosti a spôsobovať problémy svojmu okoliu.

Popísať dieťaťa, ktoré sa stáva **obeťou** agresora je veľmi ťažké. Každá skupina agresorov má iné kritéria výberu svojej obete. Niekedy býva výber absolútne náhodný.

2.2 Príčiny šikanovania

Šikanovanie, ako sociálne – patologický problém, môže mať viacero príčin. Medzi najdôležitejšie podľa E. Smikovej (2003) patrí **usporiadanie a filozofia školy, temperament dieťaťa a vplyv rodiny**.

➤ Usporiadanie a filozofia školy

Ku školskému šikanovaniu môže prispievať aj samotné **prostredie a atmosféra školy**: toalety bez dozoru, miesta, kde nikdy nechodia učitelia, staré budovy s tmavými zákutiami, učiteľský zbor a personál školy sa zdržiava len vo svojich miestnostiach, učitelia sú príliš zaneprázdnení, aby registrovali incidenty, hromadné príchody a odchody žiakov celej školy, meškajúci učitelia, chaos v triede, učitelia, ktorí používajú sarkazmus, zosmiešňovanie niekoho, netolerantný prístup k odlišnostiam (farba pleti, fyzický handicap), žiadna podpora nových žiakov, "iniciačné" obrady pre nových žiakov, slabý dozor a dodržiavanie disciplíny, spoliehanie sa na to, že sa veci vyriešia, keď sa budú ignorovať.

Uviedli sme výpočet niektorých možných okolností, ktoré vytvárajú priestor pre šikanovanie. Každý z vás si ho môže doplniť, niečo špecifické pre vašu školu pridať.

➤ Temperament dieťaťa

Výskumné zistenia poukazujú na to, že deti, ktoré šikanujú bývajú živé, energické, ľahko sa vedia nudiť alebo sú závislé vo vzťahoch k iným ľuďom a neisté. Napr. môžu žiarliť na úspech iných v škole či športe, ale aj na nového súrodenca, môžu mať poruchy učenia, čo ich hnevá, alebo môžu byť ubité tým, že sú samé týrané.

➤ Vplyv rodiny

- *Zanedbávané dieťa*. Ak je dieťa zanedbávané, alebo priveľmi trestané, môže si o sebe vytvoriť negatívny obraz. Dieťa sa môže cítiť frustrované, neisté. Takéto deti môžu začať druhých šikanovať, aby si dokázali, že sú hodné toho, aby si ich všímali.
- *Agresívna rodina*. Dieťa, ktoré vyrastá v rodine s prevahou hlasných argumentácií, krikú, násilia, má sklon používať tento druh agresívneho správania aj keď je s deťmi. Ak sú rodičia sami agresormi, často podporujú alebo obraňujú agresivitu u svojich detí a nechcú pripustiť ich vinu na incidente šikanovania.
- *Rodina, v ktorej „všetko prejde“*. Dieťa môže mať v rodine značnú voľnosť, takže môže mať problémy s tým, ako rozpoznať, čo je prijateľné, keď je s inými ľuďmi. Takéto dieťa zle reaguje na disciplínu. Môže byť rozmazané a doma býva centrom pozornosti.

Hoci príčin, ktoré vedú k šikanovaniu je veľa a každé dieťa, ktoré šikanuje je jedinečné, mali by sme poznať príčiny, ktoré vedú k takémuto správaniu. Ak budeme poznať príčiny alebo faktory, ktoré vplývajú na vytvorenie takéhoto správania u dieťaťa, pomôže nám to pri rozhodovaní, ako s ním čo najlepšie pracovať.

2.3 Varovné signály

Čo majú učitelia považovať za dostatočný dôvod, aby sa šikanovaním začali zaoberať? Existujú určité príznaky, ktoré nám môžu napovedať, že niečo nie je v poriadku. Tieto odlišnosti v správaní môžeme rozdeliť na priamo a na nepriamo alarmujúce signály.

Priamo alarmujúce signály:

- ponižovanie a zosmiešňovanie (*trieda sa smeje pri neúspechu žiaka pred tabuľou*),
- vymýšľanie zahanbujúcich prezývok, nadávanie (*rozhodujúcim kritériom býva, do akej miery je dieťa na tieto prejavy správania zraniteľné*),
- kritika dieťaťa, výčitky na jeho adresu podávané pohŕdavým, nenávisným tónom,
- prejavy nerovnoprávnosti, dieťa dostáva povýšenecké príkazy, ktorým sa snaží vyhovieť,
- objavujú sa údery, kopance, strkanie, naháňanie,
- bitky, v ktorých je jeden z účastníkov zreteľne slabší.

Nepriamo alarmujúce signály:

- dieťa má odreniny, modriny, škrabance alebo rezné rany, ktoré dieťa nevie vysvetliť,
- dieťa je osamotené, nikto oň nemá záujem, nemá kamarátov,
- vchádza do triedy zároveň s učiteľom, cez prestávky nenápadne postáva pred kabinetom,
- pôsobí smutne až depresívne, nešťastne a stiesnene,
- ak má prehovoriť pred triedou, je neisté, vystrašené,
- nechodí na hodiny telesnej výchovy, zostáva v triede,
- má nadmernú absenciu - ospravedlnenú aj neospravedlnenú,
- je nesústredený, náhle sa mu zhorší prospech,
- má poškodené, znečistené, rozhádzané veci alebo odev,

Jednotlivé signály **nemusia ešte vypovedať o tom, že ide o šikanovanie**. Významná je závažnosť **kontextu situácie, frekvencia opakovania a množstvo prejavov**.

2.4 Zákonitosti šikanovania

Šikanovanie sa neobjavuje zo dňa na deň. Má svoje nenápadne sa prejavujúce **zákonitosti**. Postupne sa stupňuje a zosilňuje a môže vyústiť až do páchania trestnej činnosti agresorom, prípadne do samovraždy obete.

Čo sa teda stane, keď dieťaťu začnú spolužiaci ubližovať a ono len ticho trpí, plače, skrýva sa, poslušne plní príkazy agresora a učiteľ ani rodič si nič nevšimnú? Môžeme rozlíšiť päť fáz stupňovanie.

1. stupeň

Šikanovanie sa začína ostrakizmom, neustálymi miernymi nadávkami, posmievaním, bráním desiaty alebo hračiek, spolužiaci sa s dieťaťom odmietajú hrať a vylučujú ho zo skupiny, kolektívu či družstva. Ak sa tomu obeť nebráni, nikomu to nepovie a nikto v triede ho nezastane, *šikanovanie sa zosilňuje*.

2. stupeň

Postupne sa začína prejavovať a zosilňovať fyzická agresivita, občasné, ale opakované strkanie dieťaťa, potkýnanie, naťahovanie oblečenia, vyhadzovanie vecí z aktovky, ťahanie za vlasy, podtrhávajú stoličky, odstrkovanie, predbiehanie sa v rade na obed, rozhadzovanie prezuviek, štipkanie, bitky, facky... Ak sa tomu obeť nebráni, nikomu to nepovie a nikto v triede sa ho nezastane, *šikanovanie sa zosilňuje*.

3. stupeň

V triede sa vytvorí jadro, čo znamená, že sa k hlavnému agresorovi pridávajú postupne ďalší, až sa dá dokopy skupinka dvoch alebo troch agresorov, ktorí už postupujú systematicky a cieľavedome s cieľom upevňovať svoju moc a vplyv na spolužiakov. Ak si to učiteľ, ani rodičia nevšimnú, či nezačnú problém riešiť na podnet niektorého dieťaťa, *šikanovanie sa zosilňuje*.

4. stupeň

Do šikanovania sa pridáva stále viac spolužiakov. Už aj deti, ktoré sa predtým s obeťou hrávali, ju začínajú ignorovať, vylučovať zo svojej spoločnosti aj priamo šikanovať. Ak si učiteľ, ani rodičia nič nevšimnú a problém neriešia, *šikanovanie sa zosilňuje*.

5. stupeň

Šikanovanie sa stáva „normálnym“ správaním v celej triede alebo aj škole. Dá sa povedať, že trieda (prípade celá škola)/ „ochorie“ na šikanovanie, ktoré sa už deje každý deň.

2.5 Charakteristiky negatívneho vývinu triednej skupiny

Rysy správania, spolupráce, vzťahov a celkovej atmosféry charakterizujúce rôzne štádiá negatívneho vývinu triednej skupiny		
	Počiatkové štádium	Pokročilé štádium
Ako sa správajú obeť, ako odpovedajú?	<i>Pomerne otvorene hovoria o tom, čo sa im stalo a kto ich šikanoval.</i>	Je cítiť ustrašenosť, nechcú prezradiť, kto im ublížil. Niekedy zdôvodňujú svoje zranenie bizarným spôsobom.
Ako svedkovia Spolupracujú ?	<i>Vyjadrujú nesúhlas so šiknaním a bez väčšieho strachu vypovedajú.</i>	Odmietajú vypovedať, tvrdia, že nič nevideli a nič nepočuli. Občas priznávajú, že nesmú nič povedať, pretože by mali peklo. Prípadné výpovede pôsobia podozrivo.
Ako sa svedkovia správajú k podozrivým agresorom?	<i>Násilie nepopierajú a vyjadrujú voči nemu svoje výhrady.</i>	Násilie bagatelizujú alebo ho popierajú.
Ako sa o konkrétnom násilí vyjadrujú ostatní členovia skupiny ?	<i>Prejavujú súcit s obeťou a porozumenie neferovosti ubližovať silným slabým</i>	Obeť je kritizovaná a znevažovaná. Často je obvinená, že si to vlastne spôsobila sama.
Ako sa členovia skupiny správajú k trpiacej alebo zranenej obeť ?	<i>Agresori nie sú vnímaní jednoznačne pozitívne, ale diferencovane, ich okolie sa to nebojí vyjadriť.</i>	Oceňujú, chvália a bránia agresorov, prípadne pre nich hľadajú poľahčujúce okolnosti.
Aká je atmosféra v skupine ?	<i>Malá súdržnosť, nespolupráca, obmedzená, „pokrivkávajúca“ sloboda prejavu a názorov. Atmosféra je však ešte živá.</i>	Ťažká atmosféra strachu, napätia a neslobody
Závažnosť a častosť agresívnych prejavov ?	<i>Menšia závažnosť a častosť.</i>	Väčšia závažnosť a častosť

Podľa M. Koláča (2001)

3. Šikanie z právneho hľadiska

Šikanie je nebezpečný sociálno-patologický jav, pri ktorom je najčastejšie obmedzovaná osobná sloboda, sloboda rozhodovania, je ponižovaná ľudská dôstojnosť a česť, často sa obeť ubližuje na zdraví alebo majetku. Jedná sa o zložitý a komplexný problém,

ktorý sa nedá právne uchopiť ako jeden celok, lebo svojim znakmi a dôsledkami zasahuje do rôznych právnych odvetví.

Je škola vôbec zodpovedná za šikanovanie a kedy táto povinnosť nastupuje?

Pedagogickí pracovníci rovnako ako riaditeľ školy nesú zodpovednosť za správanie sa žiakov počas vyučovania, ale aj cez prestávky, inak povedané, majú zodpovednosť po celú dobu, keď je žiak zverený do ich dočasného dozoru (od vstupu do školy až po jej opustenie, ale napr. aj pri rôznych akciách – výletoch, exkurziách a pod.). Ak je teda šikanovanie páchané v tomto období, tak je na mieste zodpovednosť príslušných pedagogických pracovníkov.

Zodpovednosť je stanovená v **čl.2 bode 6 Metodického usmernenia (MU) 7/2006** nasledovne: *Škola alebo školské zariadenie (ďalej len „škola“) zodpovedá za deti a žiakov v čase vyučovania a školských akcií (§ 49 zákona č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších prepisov, najmä čl. 3, čl. 16, čl. 19 a čl. 29 Dohovoru o právach dieťaťa a podľa pracovného poriadku školy).*

Škola zodpovedá aj za škodu, ktorú v čase vyučovania, resp. v dobe vykonávania tzv. prechodného dohľadu spôsobí žiak, pokiaľ ten, kto je povinný vykonávať dohľad nepreukáže, že náležitý dohľad nezanedbal (§ 422 Občianskeho zákonníka). Šikanovanie nesmie byť zamestnancami školy v žiadnej miere akceptované a pedagóg musí šikanovanie medzi žiakmi bez meškania riešiť a každej jeho obeti poskytnúť okamžitú pomoc (**čl. 3. bod 7 MU 7/2006**). Učiteľ alebo vychovávateľ, ktorému bude známy prípad šikanovania a neprijme v tomto smere žiadne opatrenie, sa vystavuje riziku trestného postihu. Takýmto konaním môže pedagogický zamestnanec naplňať i skutkovú podstatu trestného činu neprekazenia trestného činu, neoznámenia trestného činu alebo ublíženia na zdraví a to tak, že inému z nebanlivosti ublíži na zdraví tým, že poruší dôležitú povinnosť vyplývajúcu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, alebo uložení mu podľa zákona (**čl. 2. bod 13 MU 7/2006**).

Pri podozrení, že šikanovanie naplnilo skutkovú podstatu priestupku alebo trestného činu, je riaditeľ školy povinný oznámiť túto skutočnosť príslušnému útvaru Policajného zboru SR (**čl. 7. bod 3 MU 7/2006**).

Školy sú povinné bez zbytočného odkladu oznámiť orgánu sociálno-právnej ochrany skutočnosti, ktoré ohrozujú žiaka, alebo že žiak spáchal trestný čin, prípadne opakovane páchal priestupky. (**čl. 7. bod 4 MU 7/2006**)

Môže sa agresor dopustiť v súvislosti so šikanovaním trestného činu?

Na túto otázku nájdeme odpoveď v čl. 2 bode 8 – 13 MU 7/2006.

Z hľadiska priestupkového zákona (Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov) môže šikanovanie žiakov naplňať skutkovú podstatu priestupkov. Môže ísť predovšetkým o priestupky proti občianskemu spolunažívaniu a priestupky proti majetku (**čl. 2 bod 8 MU 7/2006**).

Zodpovedným za priestupky je ten, kto v čase jeho spáchania dovŕšil pätnásty rok svojho veku. Ak spácha priestupok osoba, ktorá v čase jeho spáchania dovŕšila pätnásty rok a neprekročila osemnásty rok svojho veku, zaraďuje sa do kategórie „mladistvých“ (**čl. 2. bod 9 MU 7/2006**).

Z hľadiska trestného zákona (Zákon č.300/2005 Zb.) môže šikanovanie žiakov naplňať i skutkovú podstatu trestných činov. Trestný zákon definuje trestný čin ako prečin a zločin. Môže ísť najmä o trestný čin ohovárania, nebezpečného vyhrážania, ublíženia na zdraví, obmedzovania osobnej slobody, nátlaku, vydierania, lúpeže, hrubého nátlaku,

krádeže alebo poškodzovania cudzej veci, neoprávneného užívania cudzej veci.(**čl. 2. bod 10 MU 7/2006**).

Páchateľom trestného činu je ten, kto trestný čin spáchal sám. Za spolupáchateľstvo trestného činu sa považuje, ak bol trestný čin spáchaný spoločným konaním dvoch alebo viacerých osôb(**čl. 2. bod 11 MU 7/2006**).

Trestne zodpovedný je ten, kto v čase spáchania činu dovŕšil štrnásť rok svojho veku. Osoby, ktoré v čase spáchania trestného činu dovŕšili štrnásť rok a neprekročili osemnásť rok svojho veku sa podľa trestného zákona zaraďujú do kategórie „mladistvých“(**čl. 2. bod 12 MU 7/2006**).

4. Zvládnutie šikanovania

Z hľadiska náročnosti riešenia môžeme hovoriť o šikanovaní:

- **zvládnuteľnom bežnými výchovnými opatreniami,**
- **ktoré možno riešiť špeciálnymi pedagogickými opatreniami,**
- **vyžadujúcom si aplikáciu určitého typu sociálno-psychologickej intervencie v triednom kolektíve,**
- **ktoré si vyžaduje ambulantnú starostlivosť (obete, agresora) v poradenskom zariadení,**
- **ktoré si vyžaduje ústavnú liečbu agresora.**

4.1 Šikanovanie zvládnuteľné bežnými výchovnými opatreniami

Riešenie problematiky šikanovania by mala začať škola v prvom rade prevenciou, preventívnymi aktivitami. Tieto prostriedky môžu pomôcť predchádzať vzniku šikanovania v triede a v škole, resp. odstraňovať ho hneď v samom začiatku.

Toto je možné predovšetkým:

- informovanosťou pomocou letákov pre deti, rodičov,
- informovanosťou pedagógov ako lepšie spoznávať žiakov a ich vzťahy medzi sebou,
- všímaním si prejavov správania sa žiakov medzi sebou,
- vytvorením nestresového prostredia na škole, kde sú dobré medzilidské vzťahy medzi učiteľmi a žiakmi, ale aj medzi učiteľmi navzájom - vzťahy podporujúce, pomáhajúce, otvorené, priateľské a partnerské,
- rozvíjaním sociálnych zručností a sociálnej kompetencie žiakov (študentov), učením ich k vzájomnej tolerancii a akceptovaniu iných názorov, postojov, rás a sociálnych skupín, vierovyznaní,
- učeniu ich k tomu ako správne riešiť konflikty a vedieť sa vcítiť do situácie druhých ľudí okolo nich.

Môžeme povedať, že boj proti agresivite a šikanovaniu v školách začína humanizovaním školy, kde sa kladie dôraz nielen na vedomosti, známky, školský výkon, ale aj na rozvoj dobrých sociálnych vzťahov a citov, na sociálno-emocionálny vývin osobnosti žiakov.

4.2 Šikanovanie, ktoré možno riešiť špeciálnymi pedagogickými opatreniami

Ide o nasledovné opatrenia:

- zameranie pozornosti na nových a nastupujúcich žiakov,
- organizovanie vyučovania I. a II. stupňa v rôznych častiach školy,
- oddelenie prestávok mladších a starších detí,
- určenie žiaka - kamaráta, ktorý všetko vysvetlí a pomôže pristupujúcemu žiakovi,
- využívať hry a cvičenia vyžadujúce spoluprácu detí v triede, zaraďovať skupinovú prácu v škole aj mimo nej,
- spoločne diskutovať a riešiť záležitosti triedy formou diskusných klubov, triednických hodín,
- naučiť deti relaxovať a odbúravať napätie, stres,
- zvyšovanie sebavedomia detí,
- vypracovanie komplexnej celoškolskej stratégie a i.

Predpokladom dosiahnutia úspechu v boji so školským šikanovaním je dôsledné uplatňovanie systémového prístupu. Riaditelia škôl podľa **Metodického usmernenia Ministerstva školstva Slovenskej republiky (čl. 3. bod 5 MU MŠ SR č. 7/2006)** zodpovedajú za systémové aktivity školy v oblasti prevencie šikanovania a agresivity.

Vo sfére žiackych výchovných problémov sa robí najčastejšia chyba, keď učitelia hľadajú spásu v jednom alebo dvoch opatreniach. Často sa pozornosť sústreďuje na odmeny alebo tresty. V oblasti výchovy sa nikdy nedá spoliehať na jednotlivé izolované opatrenia ako napr. prísny školský poriadok, posilňovanie sebavedomia detí, práca s agresormi, výchovné poradenstvo, vrstovnícke programy. **Pokiaľ nebudú tieto čiastkové opatrenia na seba vzájomne nadväzovať, ak nebudú integrované do logického a zmysluplného celku, potom sa od nich nedá očakávať výrazná efektívnosť.** Neexistuje žiadna jednorazová a jednostupňová liečba takého zložitého problému ako je šikanovanie, a preto je potrebný model komplexnej stratégie, ktorý má byť systémový a procesuálny.

4.2.1 Model komplexnej stratégie prevencie šikanovania

Tento model by mal obsahovať:

1) Školské pravidlá

Pravidlá a nariadenia týkajúce sa šikanovania musia byť jasné a realistické. Škola by sa nemala snažiť stanovovať také pravidlá, ktoré si nedokáže presadiť. Nemali by preberať zodpovednosť za rodičov, „odsúvanie“ problému tak isto nič nerieši. Škola niekedy vylúči žiaka – agresora. Vylúčenie takého žiaka z jeho každodenného sociálneho prostredia ho môže vystaviť riziku zlyhania aj na inej škole. Oveľa lepšou alternatívou je jeho odborné poradenské vedenie.

Pravidlá platia pre všetkých v škole, tak pre učiteľov, ako aj pre nepedagogických pracovníkov. Použité sankcie by mali byť primerané priestupkom. Vo vnútornom poriadku školy treba jasne stanoviť pravidlá správania, vrátane sankcií za ich porušenie, viesť písomné záznamy o riešení konkrétnych prípadov šikanovania.

2) Rodičia

Rodičia sú dôležitými vzormi pre deti tak v pozitívnom, ako i v negatívnom smere. Odporúča sa, aby školy o komplexnej stratégii hovorili s rodičmi aj deťmi skôr, ako ju začnú implementovať. Je dôležité podporovať komunikáciu medzi rodičmi a ich deťmi.

3) Cieľové skupiny

Komplexná stratégia prevencie šikanovania si vyžaduje, aby sa rešpektovali prístupy podľa vekových kategórií, pretože každá veková skupina si vyžaduje vekovo špecifickú stratégiu. Ďalej treba rešpektovať rozdiel medzi prevenciou pre neproblémových žiakov a prevenciou pre rizikovú populáciu.

4) Participácia

Samotní rodičia a učitelia môžu byť cieľovou skupinou špecifických preventívnych aktivít, ale môžu byť tiež vo funkcii sprostredkovateľov. Odporúča sa hľadať spôsoby ako by sa žiaci mohli aktívne zúčastňovať na plánovaní, vytváraní, implementácii a vyhodnotení stratégie.

5) Služby a tréning

Základným stavebným prvkom stratégie by mal byť praktický tréning všetkých zainteresovaných skupín. Dostatočný čas na nácvik aktivít a intervencií treba poskytnúť všetkým zamestnancom školy.

6) Aplikácia stratégie

Treba zabezpečiť, aby bol aj v školských osnovách vyhradený dostatočný čas na realizáciu všetkých zložiek stratégie. Odporúča sa zároveň po istom čase napr. preventívny program zopakovať a pokúsiť sa ho prispôbiť charakteristikám nových skupín žiakov.

Bližšie informácie o možnosti vytvorenia si stratégie „užitej“ na potreby jednotlivcej školy sú uvedené aj v príručke **Manuál efektívnej školskej drogovej prevencie** (Making Schools a Healthier Place. Manual on effective school-based drug prevention. 2002.), ktorú preložili pracovníci *Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie* a bola poskytnutá všetkým riaditeľom Pedagogicko-psychologických poradní v roku 2005.

4.2.2 Implementčný model prevencie šikanovania

Implementačný model komplexnej stratégie prevencie šikanovania				
Fázy	Predprípravná	Prípravná/ Plánovanie	Spúšťacia/ Iniciačná	Udržiavacia
Kto vedie priebeh ?	Pracovná skupina Kordinátor	Pracovná skupina Kordinátor	Pracovná skupina Kordinátor	Pracovná skupina Kordinátor
Aké sú kľúčové úlohy tejto fázy?	Vytvorenie pracovnej skupiny a koordinátora Zhodnotenie potrieb Rozvíjanie záväzkov a primeranej klímy	Dohoda na cieľoch Výber programu Rozvíjanie plánu a hodnotenie potrieb Spracovanie Školskej politiky prevencie šikanovania	Vytvorenie personálneho tímu Udržiavacia angažovanosť účastníkov	Kontrola úloh a zodpovedností pracovnej skupiny, koordinátora, účastníkov
Komunikácia	Prieskum, diskusia	Účastníci si rozdeľujú a skúmajú problém Zapojenie celej školy	Motivovanie tímu zamestnancov. Výmena myšlienok a záujmov.	Podelenie sa s informáciami. Aktualizácia. Motivácia personálu.

<p>Otázky</p> <p>Ak sú odpovede na tieto otázky "áno", prikróčte k ďalšej etape. Ak je odpoveď „nie“, pokračujte v práci v existujúcej etape.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozumejú kľúčoví účastníci prevencii šikanovania? 2. Napomáha klíma školy vývoju a implementácii komplexnej Stratégie? 3. Analyzovali sa potreby školy? 4. Je dostatok zdrojov a času na vzdelávanie sa v tejto oblasti? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bola komplexná stratégia prevencie šikanovania odsúhlasená v súlade s dohodnutými cieľmi a plánmi? 2. Boli všetci účastníci zapojení do tejto fázy? 3. Bola stratégia rozvíjaná a propagovaná? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sú všetci účastníci rozhodnutí o zapojení sa? 2. Sú pridelené dostatočné prostriedky pre zamestnancov? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Preukázalo sa, že stratégia je pre žiakov zrozumiteľná a efektívna? 2. Sú kľúčoví účastníci, vrátane pracovnej skupiny a tímu zamestnancov, motivovaní ? 3. Je dostatok príležitostí vyjadriť sa, ako môže byť stratégia vylepšená?
--	--	---	--	--

4.3 Šikanovanie vyžadujúce určitý typ sociálno-psychologickej intervencie v triednom kolektíve

Ak sa šikanovanie už v škole vyskytne, je potrebné, aby sa o ňom vedelo, aby sa o ňom hovorilo. Treba čo najskôr začať s hľadaním opatrení, treba osloviť odborníkov, ktorí vedia ako k šikanovaniu pristupovať a postupovať pri jeho riešení. V rámci Projektu prevencie a eliminácie šikanovania na základných školách (Smiková, E., 2003) bol vytvorený intervenčný program pre triedy, v ktorých sa šikanovanie už vyskytlo. Pri vytváraní programu sa vychádzalo z poznatku, že zmenu správania u detí je možné uskutočňovať okrem iného aj rozvíjaním sociálno-psychologických zručností v procese zážitkového učenia.

4.4 Šikanovanie vyžadujúce ambulantnú starostlivosť (obete, agresora)

Zo zahraničnej literatúry sú známe prvé intervencie, zamerané na agresívne správanie detí, ktoré sledovali len niektoré emocionálno-motivačné aspekty, o ktorých sa predpokladalo, že majú súvis s agresívnym správaním -. programy na redukciiu zlosti (Gittelman, 1965, Mahoney, 1971, Moon, Eisler, 1983, Nomellini, Katz, 1983), programy na redukciiu impulzivitu (napr. Hinshaw, a kol. , 1984) a i.

4.5 Šikanovanie vyžadujúce ústavnú liečbu agresora

Ak na agresora neplatia uvedené postupy, príp. sankcie, je potrebné umiestniť ho do *Detského diagnostického centra, Liečebno-výchovného sanatória* príp. do iného zariadenia, kde mu bude poskytnutá účinná pomoc.

5. Projekty prevencie a eliminácie šikanovania

V súčasnosti riešenie problematiky šikanovania v rezorte školstva zastrešuje „**Projekt prevencie a eliminácie násilia na školách**“ (MŠ SR, VÚDPaP, expertná skupina zložená z pracovníkov PPP a CVPP). V rámci projektu bola vypracovaná príručka pre pracovníkov PPP ohľadne šikanovania, letáky pre deti a pre učiteľov, priebežne sa monitoruje situácia na

školách, uskutočňuje sa senzitivizácia verejnosti. Súčasťou projektu je medializácia problému šikanovania (rozhlasové relácie, články v odborných aj populárnych časopisoch, na novovytvorenej internetovej stránke www.prevenciasikanovania.sk). Realizuje sa vzdelávanie a supervíziu odborníkov (psychológov, sociálnych pracovníkov, špeciálnych a liečebných pedagógov) v problematike sociálno-patologických javov, ktoré zastrešuje **Metodicko-výskumný kabinet výchovného a psychologického poradenstva a prevencie**. Kabinet participuje aj na zavádzaní kľúčových opatrení - komponentov do preventívneho celoškolského prístupu na každej škole. V rámci projektu bolo vypracované **Metodické usmernenie č.7/2006 z 28.3.2006** k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach.

Dôkazom toho, že naše úsilie má aj medzinárodné parametre, je, že Slovensko prevzalo na roky 2007 – 2008, so súhlasom ministra školstva, medzinárodnú koordináciu projektu OECD „**Medzinárodná sieť na zamedzenie šikanovania a násillia v školách**“. Projekt medzinárodnej siete je zameraný na podporu účinnejších opatrení proti šikanovaniu a násilliu v školách a najdôležitejšie informácie z oblastí politiky, výskumov a príkladov dobrej praxe jednotlivých krajín sú permanentne aktualizované na internetovej stránke

<http://oecd-sbv.net>

Literatúra

- ČERMÁK, I.: *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1988.
- ELLIOTOVÁ, M.: *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1994.
- ELLIOT, M., KILLPATRICK, J.: *How to stop bullying: A Kidscape training guide*. London: Kidscape, 1994.
- HALAMOVÁ, J.: *Najnovšie zistenia ohľadne šikanovania*. Zborník z celoštátnej konferencie „Áno psychologickému poradenstvu. Radšej osobnosť rozvíjať, ako liečiť“. Bratislava: KPPP, 2002.
- HATÁR, C.: *Termonilogické poznatky k agresii a agresívnemu správaniu detí*. In: *Mládež a spoločnosť*, Bratislava, 2004. č.1/2004, s.13-20.
- KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997.
- KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001.
- KOPÁNYIOVÁ, A., Š. MATULA: *Šikanovanie v základných a stredných školách*. In: *Pedagogické spektrum*, roč. IV, 2002, č.1-2, s.27-31.
- Manual of effective school drug prevention*. Utrecht: Trimbos Institute, 2002.
- MATĚJČEK, Z.: *Řešení nebývá snadné*. Učitel'ské noviny, 33, 1983, č. 21, s. 3.
- Metodické usmernenie č.7/2006 MŠSR k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach podľa zákona 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve.
- SMIKOVÁ, E.: *Šikanovanie v škole*. Poradca učiteľa. Bratislava: Raabe s.r.o, 2003. s.1-21.
- SMIKOVÁ, E.: *Postup školy pri prevencii a riešení šikanovania*. In: *Poradca riaditeľa školy*. Bratislava: Raabe s.r.o, 2007. s.1 –30.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. s. 269-272.